

Nemzetközi környezeti nevelési tanácskozás Savonlinnában

„The Northern Call for Environment”

1991-ben az észak-európai országok (Finnország, Svédország, Izland, Norvégia, Dánia) kormányai megállapodást kötöttek a környezeti nevelés fejlesztésének összehangolásáról. Az akkor elkészült a MUVIN projekt az öt ország környezeti nevelésének fejlesztését fogja egybe. A program 1993-ban indult be. A MUVIN projekthez több, mint kétszáz iskola kapcsolódik az elemtől a komprehenzív mamutiskoláig.

A MUVIN olyan folyamat, amely segíti:

- a térség országai pedagógusainak kommunikációját (a közvetítő nyelv az angol);
- a természeti erőforrások konfliktusainak pedagógiai alkalmazását;

- a helyi pedagógiai innovációkat (semmiféle központi akarat nem nehezedik a „végekre”);

- a nordikus sajátosságokat, amelyek elsősorban a környezeti nevelés hagyományos értékelésében, a decentralizált iskola-rendszer és a helyi kezdeményezések erősítésében, a problémaközpontú közelítésben és a tantárgyköziségben nyilvánulnak meg.

A MUVIN projekt második évében elsősorban a tudományos kutatásokkal erősödött.

A környezeti nevelésnek köszönhetően reneszánszukat élék a kognitív kutatások. A metodikai kultúra megújulásában fontos szerepet játszik a kritikai gondolkodás, a cselekvési kompetenciák és a konfliktuskezelés fejlesztése. Sok beszámoló érintette ezeket a területeket.

A MUVIN projekt által kidolgozott és kormányzati szinten elfogadtatott alapeszme: „Vannak környezeti problémáink, tehát szükségünk van a nordikus térségben a hatékony környezeti nevelésre.”

A MUVIN projekt sajátosságait tömören foglalta össze *Soren Breiting* dán szakértő, akinek magyarországi projektje igen sikeres.

A környezeti nevelés hagyományos (régi) és új nemzedéke a MUVIN projekt tükrében (Soren Breiting alapján)

A környezeti nevelés előző változata:

- Meghatározó közelítésmód: „Mi (tanárok, szakértők, környezetvédők) tudjuk, hogy mi a legjobb megoldás...”
- Vezetés, irányítás szükséges.
- Meg kell állítsuk (lefékezzük) a fejlődést.
- A jelen mércéje a múlt.
- A természettel való harmónia keresése.
- A természet önmagában érték.
- Megvédjük a természetes területeket.
- Érveink a természetvédelemhez: sajnálatot érzünk az állatok iránt.
- A lehető legkisebb kárt szabad csak okoznunk a természetnek.

Új generáció a környezeti nevelésben:

- A meghatározó kezelésmód: „Minden ember érdekelt abban, hogy környezetvédelmi problémákról döntsön...”
- Demokratikus részvétel szükséges.
- A lehetséges fejlődésnek több alternatívája van.
- A jövőképek rendkívül fontosak, még az utópia is.
- Értékrendünk aból táplálkozik, hogy megtaláljuk a világunkat, benne a természet használatának legmegfelelőbb módját.
- Természetvédelmi területeket alkotunk.
- Érveink a természetvédelemhez: sajnálatot érzünk a jövő nemzedéke iránt, ha nélkülözniük kell a kihalt állatokat.

- Az emberi társadalmak és a természet két külön szféra.
- A környezeti nevelés legfőbb tantárgyai a természettudományok.
- Összpontosítsunk a természeti ökológiára.
- A környezeti nevelésben a legfontosabb a természet közvetlen meg tapasztalása.
- Az emberi egészség szerepe nem különösebben fontos a környezeti nevelésben.
- Az emberi élet minősége és a környezet minősége egyensúlyban van egymással.
- Az emberi szükségletek tényszerű fogalmak.
- A fenntartható használatnak a természet adta korlátok között kell maradnia.
- A különböző értékekre irányul.
- Nem hangsúlyos az emberek egyenlősége.
- Az ember és a természet egymástól elválaszthatatlan.
- Semmit ne tégy a természet ellen, ami visszafordíthatatlan következményekkel jár.
- A környezeti nevelés legfőbb tananyaga humaniorák és a társadalomtudományok anyaga.
- A környezeti nevelésben a legfontosabb a humánökológia.
- A környezeti nevelésben központi jelentőséget kap a helyi közösség közvetlen tapasztalata.
- Az emberi egészség fogalma és megőrzése fontos a környezeti nevelésben.
- A jelenlegi és a leendő generációk szükségletei között egyensúlynak kell lennie.
- Az emberi szükségletek normatív fogalmak.
- A fenntartható használat annak az általunk megszabott mértéke, hogyan ítélkezünk javainkról és használatukról a jövő generációk előtt.
- Az érdekek konfliktusára és a társadalmi konfliktusokra irányul.
- Hangsúlyos az emberek egyenlősége.

A MUVIN projektben tanárok és tanulók tízezrei vesznek részt, akik az egyes iskolákban sokféle elképzelést valósítanak meg. Az iskolák között laza együttműködés, információcsere létezik. Gyakran a különböző osztályok is kapcsolatot tartanak egymással: leveleznek, meglátogatják egymást. Hangsúlyos szerepe van a szülők bevonásának a munkába, akik általában pozitívan viszonyulnak a MUVIN projekt iránt.

Rendkívül fontos, hogy az egyes elképzelések kapcsolódjanak egymáshoz, ami az elektronikus E-mail levelezések útján valósul meg. A jól kiépített számítógépes hálózatok által Izland és Norvégia, Svédország és Finnország városkái közelebb kerülnek egymáshoz.

Az egyes helyi projektek általában helyi környezeti problémákra épülnek, valós közösségi szándékokat és szükségleteket fejtenek ki. A projektek hátterében kirajzolódik a természeti erőforrások és a helyi társadalom szükségletei közötti konfliktusok.

A tanácskozás alap gondolata és filozófiája éppen ezt kívánja körülményezni: mit jelent pedagógiai szempontból a természeti erőforrások és az érdekek konfliktusa.

A nordikus filozófia

A tanácskozást belengte és átjárta a rúnák, valamint az egykori ősi északi énekek és mondák igézete. A rendezvény jelképei *Selma Lagerlöf* szépséges tájversei, valamint a Nils Holgerson-i repülő ludak voltak, amelyek égi szárnyalása a tisztaságot, a szabadságot és a titkok varázslatát jelentti. Az előadások közti szünetekben gyakran felhangzottak magnóról a természet hangjai: a sirályok vijjogásai, a hullámok és a sziklák zenekara. A képzőművészet és a táncművészet is jelen volt itt: két kitűnő finn művészeti terapeuta ősi hangszerekkel kísért mozdulatköltészete, rögtönzött táncai a nordikus érzelmeket fejezték ki: a tájak zord és kemény szépségével küzdő életközösségeket, az északi élet fényeit és

titokzatosan sötét magányosságát. A tudós gondolatokat versek és széppróza részletek illusztrálták, ezáltal a számos, különféle nyelveket beszélő pedagógus azonos hullámhosszra hangolódott.

A nordikus filozófia a skandináv népek természetszeretetére és egyszerűségére épül. Az élet kivételes lehetősége elemi erők harcából születik meg: a gránitsziklák, a hegyóriások, a süvöltő szelek, a jég és a fjordok zuhogó hullámai adják a díszleteket a drámához. A mai skandináv környezeti nevelés arra az érzelmvilágra épül, amely a zord és erőt árasztó északi természet és a helyi társadalmak erőszakos szükségleteinek, érdekeinek konfliktusából fakad. Ezeknek a konfliktusoknak a nyílt kezelése a társadalomtól alázatot, önkorlátozást, valamint a jövő nemzedékekre való folytonos hivatkozást és irántuk érzett tiszteletet követel. A mai skandináv környezeti filozófia a jövőre irányul, a jövő nemzedékeinek esélyeit és jogait fejezi ki.

A tanácskozás valamennyi napjának délelőttjén előadások és viták zajlottak. Az előadók Európa-

szerte ismert környezeti nevelési szakértők, tudósok, kutatók, művészek voltak. Az alábbiakban vázlatosan ismertetem egyik-másik jelentősebb előadást:

Matti K. Makinan építész, a Helsinki Egyetem Építész Karának professzora *A konfliktustól a kultúráig* című, diákepekkel kísért előadása arra a gondolatra épült, hogy minden táj egy dialógus eredménye, amely a természet és a helyi kultúra között zajlik. Egy finn poétára, *Eeva-Liisa Mannerre* hivatkozott, akinek szép gondolata valahogy így hangzik: „Ha az emberi teremtmény valahol otthont talál, az ott lesz, ahol képes megérteni a saját környezetét.” A milióépítészet erős irányzat a finn társa-

dalomban, sőt, a finn művelődési minisztérium pedagógiai programmá nyilvánította azt. A milióépítészet olyan folyamat, amelyben az épített környezet és a természet közötti dialógusban a szelíd és természetbarát megoldások uralkodnak. A Helsinki Műszaki Egyetemen önálló tanszéke és kutatóközpontja van e témának, amelynek pedagógiai kulcsszavai: integráció, interakció, megbeszélés, kérdésfeltevés, multidiszciplináris közelítés. A milióépítészet pedagógiai sajátosságai közül *Matti K. Makinan* kiemelte azt, hogy különböző szinteken, de minden életkorban szükséges ezzel foglalkozni:

1. A milióépítészet különleges területe a szakképzés, a mérnök- és művészképzés.

A milióépítészet különleges területe a szakképzés, a mérnök- és művészképzés. A milió azt a harmonikus együttest jelenti, amelyben a természeti és az épített együttesen alkot a civilizáció és a természet számára egyaránt fenntartható rendszert. Ehhez megfelelő technológiák, a harmónia iránti fogékonyság, művészi erő és képzelet is szükséges.

A milió azt a harmonikus együttest jelenti, amelyben a természeti és az épített együttesen alkot a civilizáció és a természet számára egyaránt fenntartható rendszert. Ehhez megfelelő technológiák, a harmónia iránti fogékonyság, művészi erő és képzelet is szükséges.

2. A milióépítészet általános területe a közoktatás, ahol az óvodától az iskola-

köteles kor végső határáig be kell épülnie a tananyagba. A milióoktatás sokféle tantárgy, sokféle módszert követelő nevelési helyzet finom integrációja. A tananyagunk mindenképpen a helyi konfliktusokra és azok megoldási változataira kell épülnie. A tanulók ismerjék és a gyakorlatban is használják az integrált milió fogalmát. Döntéseikben, választásaikban igyekezzenek a természeti és az épített környezet összhangjára és szépségére törekedni. Legyenek igényesek e téren, az állampolgári magatartásukba felelősen épüljön be ez a törekvés. Ne csak a meglévő dolgok védelmére, hanem újabbak létrehozására és megalkotására is legyenek nyitottak.

3. Az iskolarendszeren kívüli lehetőségek: nyári táborok, szabadegyetemek, nép-főiskolák és városi (önkormányzati) lakossági fórumok. Széles együttműködés szükséges a civil szféra – városvédők, városfejlesztők – és a helyi önkormányzat között.

Olli-Pekka Heinonen, Finnország közoktatási minisztere rövid és ragyogó retorikájú előadásában arról szólt, hogy a fenntartható fejlődés egyik eszköze a nevelés. Utalt *Yrjö Sepenmaa* professzor kijelentésére, amelyet a Finn Erdészeti Múzeum megnyitóján mondott beszédéből idézett: „Az erdei tájkép nem egyszerűen egy kép, hanem dráma.” Ez a gondolat jelzi, hogy a környezet észlelése, megértése és a környezetről szereszhető tudásunk meghatározza hozzáállásunkat, s később cselekedeteinket is. Rendkívüli jelentőségű e téren a művészet és a tudomány szintézise, amely a kognitív és az érzelmi megismerés és kifejezés összhangját is jelenti. *Leonardo da Vinci* példája kifejezi a tudós és a művész lehetséges egységét és különleges kombinációját. A specializáció, a tudomány és a művészet szétválása és mesterséges elszakítása mély szakadékokat hasít a racionalitás és az emocionalitás között. A környezeti nevelés terén a legjelentősebb kihívás számunkra ennek a szakadéknak az áthidalása. A természet és az épített környezet önálló entitások, amelyekhez mi különféle módon és különböző értékrendekkel közelítünk. Finnországban a környezeti problémák egészen a közelmúltig különböző politikai szektorokhoz tartoztak: a közgazdaságtan, a mezőgazdaság, a közlekedés, az energiagazdálkodás mind más-más stratégiát alkalmazott. 1993-ban létrehozták a Fenntartható Fejlődés Nemzeti Bizottságát, amely összehangolja a különböző szektorok stratégiáit és programjait. A Bizottság elnöke a mindenkori miniszterelnök, s hat további miniszter (közöttük a környezetvédelmi) is tagja, ami jól mutatja, hogy Finnországban a kormányzati munka szerves részét jelenti a fenntartható fejlődés megteremtése.

A finn közoktatás-politikai stratégia – illetve a közoktatás fejlesztésének központi hajtómotorjává – hasonlóan más északi

államokhoz – az elmúlt tíz évben a környezeti nevelés vált. Ezt a folyamatos változást mutatják a következő jelenségek is:

- környezeti nevelés fejlesztésének politikai támogatása;
- környezeti nevelés jelentésének alakulása;
- megfelelő tantervek kifejlesztése;
- kezdeményezések felkarolása az eredményesség és hatékonyság érdekében;
- nemzetközi együttműködés elősegítése.

A legjelentősebb finnországi politikai döntés a fenntartható fejlődés pedagógiai-nevelési vonatkozásaival kapcsolatban az 1995. decemberi államtanácsi határozat volt, amely a 21. század kihívásait figyelembe véve határozta meg a közoktatás és az egyetemi kutatások főbb alapelveit és irányait. E szerint a fenntartható fejlődés az életvitel egy lehetséges módja. Az intézmények napi gyakorlatába a komprehzív iskoláktól egészen az egyetemekig be kell épülnie a fenntarthatóság értékrendjének megfelelő szokások kialakításának. Az Európai Közösség más országaival összhangban a fenntartható fejlődésnek a pedagógiai és kutatási programok részévé kell válnia, nemcsak mint alapelvek, hanem mint az együttműködés tárgyának és céljának is.

A finnországi épített környezet minőségének megőrzése és javítása a falusi és a városi települések fejlesztési feladatát képezi. Az Egyesült Nemzetek Isztambulban megrendezett HABITAT Világtalálkozóján arra a következtetésre jutottak, hogy a jövő a további városiasodásé, ami további, példátlan méretű ökológiai és kulturális konfliktusokat okoz majd.

Az észak-európai polgárok büszkék demokratikus vívmányaikra és társadalmik döntéshozó rendszereire. E társadalmak az egyenlőség és a nyitottság hagyományos liberális értékeit képviselik. Ezeknek az értékeknek a megtartása kemény munka eredménye. Az új társadalmi és politikai kihívások következményeként az észak-európai társadalmak újra kell fogalmazzák ezeket a hagyományos értékeket. A nemzetközi együttműködés európai normáihoz igazodva, a nemzetköziség újabb tapasztala-

latai alapján át kell értékelniük a demokrácia és az egyenlőség hagyományos értékeit, s ennek ugyancsak megvannak a maga nevelési vonatkozásai.

A MUVIN projekt megtanítja a legfiatalabbakat arra, hogy mennyi érdekkonfliktust okoz a természeti erőforrások használata. A projekt elsősorban a helyi környezeti konfliktusok felismerésére és elemzésére épül. A tudományköziség, a környezeti konfliktusokhoz való nyílt és demokratikus közeledés hozzásegíti a tanulókat a rejtett értékek és érdekek felismeréséhez. Serkent az új megoldások keresésére, mint amilyen például a jelenleginél fokozottabban környezetbarát ipari termelési módszerek és életvitel kialakítása.

A hatékony környezeti nevelés előfeltétele a tantervfejlesztés és az ahhoz vezető döntéshozatali folyamat reformja. Ennek kulcseleme a tanítási-tanulási folyamat egységes szemlélete. *Pauli Arola* professzor úr szerint a természeti erőforrások használatából eredő konfliktusokat eltérően határozzuk meg, mert eltérően észleljük azokat. A meghatározásuk attól függően változik, hogy milyen fogalmaink vannak a természetről és milyen képet alkotunk a társadalomról. Mi valójában készen kapjuk ezeket a fogalmakat, amelyek láthatatlan kereteket vonnak körénk. Úgy élünk, mint a halak az akváriumban, mintha semmi sem lenne az üvegfalon – azaz ezeken a fogalmakon – kívül.

Az Európai Közösség tagországai aláírták a fenntartható fejlődésről szóló közös programot. E program egyik kiemelkedő hatékonyságú eszköze a környezeti nevelés. Az Európai Közösség nagy problémáját jelentik a környezeti nevelés terén a tanárképzés hiányosságai és rendszertelensége. Sokan vannak, akik egyetértenek abban, hogy a környezeti nevelés fejlesztésének elsődleges feladata a tanárképzés reformja.

Karsten Schnack professzor, a Royal Danish School of Educational Studies (Dánia) egyik vezetője *Miért összpontosít a környezeti nevelés az érdekek konfliktusára?* címmel tartott előadást. Gondolatmenete szerint a hagyományos környezeti nevelés a természetről szól, de nem tisztázza

a természet fogalmának jelentését. A természet önmagában még nem környezet. Akkor válik azzá, ha bevonjuk az emberi érdekszféránkba. A kőolaj, a szél, a szén önmagukban nem erőforrások, csak az emberi társadalom használja ezeket ilyen célra. Az eutrofizáció önmagában még nem környezetszennyezés, csak akkor lesz azzá, ha az emberi érdekek megjelennek és az eutrofizálódó tavat szennyesnek tekintik.

Mindezeknek a konfliktustípusoknak be kell épülniük a környezeti nevelési tantervek anyagába. A tanterveket így ki kell egészítenünk a társadalmi vonatkozások, az egyéni és a társas szükségletek, valamint a különböző folyamatok és szervezetek bemutatásával. Utalni kell itt a frankfurti filozófiai iskola egyik nagy alakjára, *Oskar Negt*re, aki megalkotta a szociológiai képzelet (sociological imagination) fogalmát. A környezeti nevelés eredményesen használhatja fel a gyerekek (és a nevelők) alkotóképességét arra a célra, hogy társadalmi jövőképeket hozzunk létre azokból a tapasztalatokból, amelyeket a gyerekek valóság elemzésével szereznek. Ez a társadalmi képzeleti munka állampolgári kultúrát, lélektani és szociológiai ismereteket, tapasztalatokat igényel.

Az érdekek konfliktusának fogalma központi jelentőségűvé lépett elő a mai környezeti nevelésben. Németországban politikai nevelésnek, másutt – így az észak-európai országokban is – állampolgári nevelésnek nevezik azt a folyamatot, amely elősegíti a felelős állampolgárrá válást.

A régi görög kultúrában *idiotos*nak neveztek azt a politikust, aki a polisz ügyeivel foglalkozott. A szó pontos jelentése szerint olyan magánszemélyt jelent, aki nem tartozik a közösségbe. Mai értelemben az állampolgári nevelés arra irányul, hogy gyerekeink ne váljanak *idiotosokká*, azaz politikusan alkossanak közösségeket.

Néhány éve Dániában bevezették az akció kompetencia fogalmát. Ez azt jelenti, hogy szembefordultak a viselkedésmódifikációs törekvésekkel, azzal, hogy a nevelés egyetlen igazi célja a magatartás módosítása, befolyásolása. A dán iskolákban sokféle kampányt szerveztek víz- és energiata-

karékossággal, a szemétkézeléssel és egyebekkel kapcsolatban, abban a meggyőződésben, hogy mindez majd megváltoztatja a gyerekek szokásait, magatartását, ami azonban általában csak részben és akkor is csak rövid ideig következett be, amennyiben nem építettünk a gyerekek belső késztetésére, szükségleteire és indítékaira.

A nevelést nem redukálhatjuk csupán a viselkedés megváltoztatására, hanem a viselkedést át kell alakítanunk akcióvá.

A környezeti nevelés és a kritikai gondolkodás szoros kapcsolatban van egymással. Ahogyan ez ma már közismert, az általános nevelés olyan folyamat, melynek következtében a józan ész minősítetté válik. A technokráciával ellentétben a demokrácia a józan ész tiszteletén alapul. A kritika vagy a kritikai gondolkodás nem azt jelenti, hogy valaki negatív módon viselkedik vagy ellenzéki. A kritikai gondolkodás a jelenséget a saját körülményeivel összefüggésben nézi, felfedezi a jelenség feltételeit és bepillant az észlelés által megragadható felszín mögé is, ahol a rejtett összefüggések húzódnak meg.

A kritikai gondolkodás szükségessé teszi a tudást és az elméleti ismereteket is, hiszen csak ezek közös rendszerében működik. Az akció kompetencia nem egy készség, nem egy életeszemély, amely szerint mindannyian egy akciófilm hősei vagyunk és a különböző helyzetekben igen aktívan kell megnyilvánulnunk. Az akció kompetencia annak felismerése, hogy személyesen és másokkal együtt kell felelősen cselekednünk egy humánusabb világért.

A környezeti nevelést jónéhány évvel ezelőtt sokan szükségtelennek és feleslegesnek látták. Mára azonban ez a vélemény erősen megváltozott. A kritikai gondolkodás és az érdekkonfliktusok felismerése minőségileg új helyzetet teremtett. Ezzel kapcsolatban három dologra kell figyelmeztetni:

Beszédében Karsten Schnack a környezeti nevelés esztétikai vonatkozásairól is szólt. Utalt arra, hogy az esztétika képes átrendezni az észlelési folyamatok eredményeit, s önmagunkat és környezetünket más érzelmi vonatkozásokba emelni.

Hangsúlyozta, hogy nem tudhatjuk azt, hogy a jövő milyen lesz, de ismerjük azokat az előfeltételeket, amelyek a jelen túléléséhez szükségesek, amelyek váratlan és az életet veszélyeztető hatások leküzdéséhez kellenek.

A képzelet a környezeti nevelés „szíve”. Nemcsak a lehetséges jövőről, hanem a jövő társadalmáról is szükséges álmokat szövögetnünk. Emlékezzünk *Yoko Onora* és *John Lennonra*, akik a Central Parkban egy kerek köre vették rá a jövőt igenlő egyetlen szavukat: *Imagine... Képzeld el...*

A környezeti nevelés előkészíti a gyerekeket az aktív és felelős életre, arra a vitára, amely az érdekek konfliktusából kerekedik ki. Ebben az emberi lények éppúgy szerepelnek, mint a képek és a jelképek, valamint a víziók.

Peter Posch a *Klagenfurti Egyetemről* *A társadalmi változás és a környezeti nevelés* címmel tartott nagy érdeklődést kiváltó előadást. Gondolatmenete középpontjában a fejlett ipari társadalmak életfeltételeinek és modelljeinek megváltozása állt. Kijelentette, hogy nagymértékben csökkent a szocio-ökonómiai rendszerek problémamegoldó kapacitása. Ezt illusztrálja a közszolgáltatások privatizációja, a környezeti minőség iránti biztonságvesztés devalválódása, társadalmi biztonság hanyatlása és valamennyi állampolgár személyes biztonságának csökkenése.

A kockázat és a komplexitás növekedése destabilizálja a hagyományos hatalmi és a társadalmi struktúrákat és növeli az emberek egymástól való kölcsönös függését. A sokféleség növekedése előidézi az emberek mind nagyobb egymásra gyakorolt befolyását, és e folyamaton keresztül a lehetséges értékek szaporodását. Az egyéniség sohasem tapasztalt virágzásának korát éljük, amelyben – *Frank Sinatra* szavaival – diadalt arat „az én utamat járom” elve.

A társadalomban nő a komplexitás és az egyéniség felértékelődése, ami az iskolákat, illetve a tanítási-tanulási folyamatot kemény kihívások elé állítja:

1. Az első kihívás: a szabályok felrúgása

Nincs társadalom, amely életben marad szabályok és megállapodások nélkül. Gon-

doljunk csak a családi szocializációra, amely az egész későbbi szerep- és normakészletet megalapozza. A családok tekintélykapcsolatai az utóbbi harminc évben drámaian meglazultak és szétbomlottak. Az, hogy a gyerekek mely példákat követik és melyeket utasítják el, ma már nem a szülői döntések függvénye. A gyerekek az iskolában az iskolai elvárások által kínált kulturális választék és a társadalmi tapasztalatokból összerakott normakészlet ütközőpontjára kerülnek.

2. Második kihívás: a társadalmi folyamatosság

A hagyományos társadalmi kötelekék folyamatosan veszítenek stabilitásukból, törvényességükből, csökken a társadalmi kontroll és a folyamatosság szerepe. A társadalmi kapcsolatok folyamatossága többé már nem az együttműködő magatartás és a társadalmi felelősség nélkülözhetetlen feltétele. A nagyvárosokban mindannyian észleljük az erőszak növekedését, amely egyidejűleg a társas kapcsolatok gyengülésével is egyútt jár. Vajon meg tudja-e az iskola erősíteni azt, hogy az együttműködés kifizetődőbb, mint az, hogy kiszállunk a játékból?

3. Harmadik kihívás: a dinamikus minőségek

Mind több és több egyén válik képessé arra, hogy homályos helyzetekben is tájékozódjék, s meghatározzon problémákat, elfoglaljon pozíciókat és felelősséget vállaljon azokért. Ezt különböző utakon lehet elérni:

a) felértékelődnek bizonyos kulcs-képességek, mint például a csoportmunkában való részvétel hatékonysága, az anyanyelvi és idegennyelvi kommunikáció könnyedsége, a probléma felismerésének és megoldásának képessége;

b) egyre több tanulónak okoz nehézséget az, hogy a pozitív jövőképeket nem tudja összekötni az iskolai tapasztalataival és ezáltal elveszíti személyes motivációs erejét, indítékait. Jelenleg 25 millió munkanélküli van az Európai Közösségben, aki ilyen hervasztó világképpel bír.

Ezzel szemben, ha a fiatal megtapasztalja az elégedettséget és a teljes értékű életet, akkor felébred a személyes identitás iránti igénye, melynek köszönhetően ke-

vésbé van kiszolgáltatva munkahelyének. A sikeres, pozitív önértékelésű fiatal fokozatosan megismeri a társadalomban való részvétel lehetőségeinek gazdag választékát, amelyek segítik őt abban, hogy tevékeny állampolgárrá, illetve dinamikusabbá és alkalmazkodóképebbé váljon.

4. Negyedik kihívás: a tudás kritikája és az önálló véleményalkotás

Sokan felismerték, hogy az ipari társadalmakban a kockázatok felismerése és megértése az érvelési folyamatok során történik. A kockázattudat elméleti ismertenek nyugszik vagy tudományos hátterű, hiszen nincs közvetlen személyes tapasztalati alapja: a kockázat következményei nem megfigyelhetőek. Ennek eredményeként a tudományos ismeret szerepe fantasztikus mértékben felértékelődött, hiszen ennek birtokában válik lehetségessé a különböző kockázatok becslése. A különböző nemzetek iskolarendszerei a tudás közös kincstárához a kritikus gondolkodás kulcsait kínálják.

A környezeti nevelésben rejlő lehetőségek

A környezeti nevelés az ezredfordulón valóságos pedagógiai mozgalommá válik, megmutatva, hogy a nevelés kihívásaira konstruktív válaszokat képes kínálni. A MUVIN projekthez igen hasonló vonásokat mutató ENSI projekt már harmadik fázisába lép. Az ENSI az Iskolai Kezdeményezések és Környezet elnevezésű program, valamint az OECD Pedagógiai Kutatások Központjának támogatásával jött létre, s ma már tizenhét európai és Európán kívüli országban ismert. Az ENSI projekt olyan tanuláselméleten alapul, amely a környezeti tudatosság és a közvetlen környezet problémáinak felismerésére, illetve ezek megoldásában való személyes részvételre irányul.

Peter Posch előadásában néhány konkrét példában mutatta be az ENSI szellemiségét:

1. Az egyik településen azzal kezdődött a munka, hogy a gyerekeket megkérték arra, hogy gyűjtsenek tapasztalatokat a lakóhelyükről: az utcákon sétálgatva feljegyezték,

hogy mit láttak, gyűjtötték a járókelők, a vásárlók véleményét is, egyszerű kérdőíveket készítettek erre a célra. Elemezték a válaszokat és az elhangzott ötleteket a megvalósíthatóság szerint csoportosították. A tervezési szakasz után következett a megvalósítás. Az ablakokba virágládákat raktak. Fákat, dísznövényeket ültettek. A szennyezett és piszkos portálokat letisztították, a tereken és a bevásárlóközpont közelében kellemes utcai találkozóhelyeket és beszélgetősarkokat alakítottak ki. A városi hivatalokhoz és az önkormányzathoz kérelmet nyújtottak be azzal kapcsolatban, hogy az erdőszettel együttműködhesse a fatelepítések érdekében; egy ornitológust hívtak, hogy ismeresse velük a település madarait stb.

Nagyszerű zenei aláfestéssel és diákekkel kísért bemutatót tartott *Meri-Helga Mantere* asszony, a Helsinkii Egyetem pedagógusképzéssel foglalkozó tanára. Előadása *Szív és művészet – a művészetre alapozott környezeti nevelés* címmel hangzott el. Az előadó úgy vélte, hogy a környezeti nevelők számára nagy kihívást jelentenek az olyan kérdések, mint:

– hogyan neveljük gyerekeinkből bölcsőbb földi állampolgárokat, mint mi vagyunk?

– hogyan teremtsünk olyan tanulási helyzeteket, amelyek érzelmileg megérintik a tanulókat, felkeltik a szellemi izgalmat és indítékokat kínálnak a fenntartható életvitel kialakításához?

– hogyan mutassuk meg azt, hogy a környezet nemcsak kényszerű alkalmazkodást és fárasztó felelősséget követel tőlünk, hanem gyönyörűséges kreatív lehetőségeket is kínál?

– hogyan mozgósítsuk a társas és a társadalmi erőket arra, hogy etikusabb és esztétikusabb falusi és városi környezeteket alkossanak?

Ezekre a kérdésekre nincsenek véglegesen lezárt válaszaink. Amit válaszként adhatunk, azt a tudomány és a művészet területéről, illetve kulturális és nevelési hagyományainkból szedegetjük össze és egyeztetjük tanári tapasztalatainkkal.

Mantere asszony a továbbiakban a művészetek modern értelmezéséről szolt, és

arról a szerepükről, amely révén az ember képessé válik érzelmei és benyomásai kifejezésére, a környezetével való összhang megteremtésére. Hangsúlyozta a művészet felemelő, katartikus erejét. A művészet felfrissíti a megfáradt lelket, egyensúlyt és harmóniát teremt, segíti a személyiség belső fejlődését, külső kapcsolatait.

A művészet szoros, személyes, nem racionális kapcsolatot tart a képzelettel. Képes megragadni az ember legmélyebb és tudatalatti érzéseit, késztetéseit. Hatalmas erőket képes felszabadítani, amelyek felébresztik bennünk a létezés egyetemességének, az élők és nem élők összetartozásának érzését. A művészet nélküli nevelés száraz, színtelen és a legtöbb fiatal hidegen hagyja. Az ökológia tanára mesterien kombinálhatja a tanórákon a művészet adta eszközöket. Nagyon sok művészeti hatást nem is nevezünk művészetnek, mivel azok „mindössze” a hétköznapi életünk esztétikai és spirituális minőségét biztosítják. Mindezek szükségesek ahhoz, hogy környezetünkkel érzelmegazdag és személyesen közeli kapcsolatban maradhassunk és korlátok nélkül élvezhesük a környezettel való együttlétünket.

A kognitív tudományok környezeti nevelésre gyakorolt jótékony hatását több alkalommal is érzékelní lehetett a tanácskozás során. Az egyik délutáni szekció a gyerekek környezetészlelésének sajátosságait bemutató vizsgálatok áttekintését választotta témájául. Kiemelkedően érdekes volt e téren *Hannele Rikkinen* és *Margaret Robertson* finn–ausztrál kutatópáros vizsgálata, mely mintegy másfélszáz gyerek adatait vette elemzés alá. A vizsgálat a környezetkép sajátosságait vette szemügyre a fiúk és a lányok esetében, összehasonlítva a finn és az ausztrál gyerekek által megrajzolt és elmesélt világot. A mentális térképek rajzoltatásával érdekes és újszerű módszert alkalmazott a két kutató.

Roy Williams a Sussex-i Egyetem kutatója *A táj, a jelképiség és a mitológia szerepe a kultúra és a természet párbeszédében* című, diákekkel tarkított előadásában a tájépítészet rejtett összefüggéseire, a műalkotásként kialakuló tájak jelképiségére hozott fel gyönyörű példákat. A nyílt és

zárt formák, a magasságok és mélységek, a kerek és szögletes formák érzelmi hatását elemezte, majd részletesen rátért a keltarómai mitológia növény- és állatjelképeire. A druidák rituális helyeinek szimbolikája a mai építészetet is megihleti. Utalt az ősi mondákra, s bemutatta ezek érzelmi és erkölcsi üzenetét a természet és az emberek kapcsolatának szempontjából.

Phillip Payne, ausztrál egyetemi kutató a természetkép sajátosságait vizsgálta gyerekeknél. Feltárta a gyerekek naiv filozófiájának a természetre vonatkozó utalásait, azok eredetét. Beszélt a mély-ökológia néhány kimagasló alakjának (pl. *Nash*, *Mercant* és mások) költőien szép szimbolizmusáról, amely a természetet antropomorfizálja és jogokkal ruhazza azt fel. Gondolatmenetében a gyerekekkel folytatott beszélgetéseit és saját elképzeléseit hozta szintézisbe, meglepően meggyőző erővel.

Leif Östmann dán kutató a természettudományos nevelés és a környezeti tudatosság kiépülésének kapcsolatát tárta fel komplex módszerrel végzett vizsgálatai alapján. A tartalom- és szövegelemzés módszerével a természettudományos tárgyak tankönyveit boncolgatta, miközben kitért a képek és ábrák szerepére is. Előadásában egyszerű következtetéseket vont le a mai természettudományos neveléssel szembeni követelményekkel kapcsolatban. Deklarálta, hogy a természettudományi nevelésnek elő kell segítenie a környezeti tudatosságot, amihez az ökológiai ismereteket, a természettudományok értéktartalmát és az ismeretek szociális beágyazódottságát tartja elsődlegesnek.

Pekka Hynninen, *Veijo Ilmavirta* és *Mauri Ahlberg*, a Rantasalmi Környezeti Nevelési Intézet és a Helsinki Egyetem munkatársai *Ökológiai életmód, esettanulmányok* című előadásukkal léptek fel. Az esettanulmányok bemutatásával (dia, videó, kerekasztal-beszélgetés) a környezeti nevelés iskolarendszeren kívüli formáinak néhány érdekes és fontos lehetőségét tárták fel. Az esettanulmányok a következő területekről tudósítottak:

1. Az időperspektíva fogalma és a forráskönyv születése egy túravezetési gya-

korlatból bontakozott ki. A bemutatás során egy geológiai tanösvény időtávlatairól kaptunk érdekes áttekintést.

2. Az időperspektíva fogalma és a természeti erőforrások egy geológiai kiállításon kerültek kapcsolatba egymással. Tanulságos volt a konkrét múzeumpedagógiai megoldások bemutatása.

3. Az időperspektíva fogalma és az egykori paraszt nemzedékek életét bemutató kiállítás képet ad az ökológiai szellemű életvitel alakulásáról a múltban.

4. Az időperspektíva fogalmát akár egy tő életén keresztül is vizsgálat alá lehet venni.

Helmi Jarviluoma és *Noora Vikman* kutatók, a Tamperei Egyetem munkatársai a környezeti nevelés széles lehetőségeinek érzékeltetése céljából hangképeket mutatnak be. A hang-nevelés egy olyan akusztikus ökológiai közelítésmód, amely során a gyerekeket érzékenyebbé lehet tenni az akusztikus észlelésre és a környezet hang- és rezgésinformációira. A módszer, amelyet itt bemutattak, egy kanadai kutatótól, *R. Murray Schafertől* ered. A fenntartható fejlődés tényezőinek egyike a hang. A kulturális antropológiai és kultúrszociológiai kutatások még nem terjedtek ki kellőképpen a környezet hangjainak civilizációs elemzésére. A hangképek a környezet rezgéseit, a hangok és hangzások sokaságát, a zajt és a lármat, valamint a természetes és mesterséges hangok szépségét mutatták be.

A savonlinnai tanácskozás értékes részét képezték az igen változatos műhely-beszélgetések.

A pedagógusképzés a környezeti nevelés kulcsterülete. A továbbképzés végtelen és áthatolhatatlan dzsungeléből a pedagógusképzés modernizációja lehetne a kivezető út. Szó esett azokról a megoldásokról, kurzusokról és kísérletekről, amelyek a pedagógusképzés különböző szintjein a leendő pedagógusokat a környezeti nevelési feladatokra készítik fel. Fontos feladat a pedagógus környezeti nevelési kompetenciáinak elemzése, a nevelő értékrendjének, a pedagógusetikának a környezetetikával összefüggő területeinek vizsgálata. Az elhangzottak azért is voltak fontosak szá-

munkra, mert Magyarországon a pedagógusképzés éppen most kezd megbirkózni a környezeti nevelésre való felkészítés hatalmas és újszerű feladatával, melynek tartalmi csomópontjai a környezetszociológiai áttekintés, a pedagógiai transzformáció technikáinak megismerése, a modern tantervelmélet és értékelés szempontjai, az ökológiai és humánökológiai alapok lerakása (ahol ez szükséges), a globális, a multikulturális, a fejlődésre és a jövőre irányuló nevelési irányzatok sajátosságainak áttekintése.

A környezeti nevelés minőségének értékelése az egyes kritériumrendszerek kidolgozásának és azonosításának technikai részleteivel kezdődik. Ezeknek a szempontoknak figyelembe kell venniük az adott nemzeti, regionális és helyi viszonyokat, a környezeti nevelés konkrét céljainak és lehetőségeinek sajátosságait. A minőség értékelése a bemeneti és kimeneti állapotok leírásával, a dokumentumok, források jellemzésével, a feltételek és erőforrástípusok értékelésével, az egyes tevékenységfajták és eredmények bemutatásával történik. A tanácskozáson sokféle kritériumot és eltérő értékelési szerkezeteket, mintázatokat ismerhettünk meg. Ezek közös sajátossága az, hogy mindegyikben helyet kap az idő, a hely, a cél, az erőforrás, a módszer, a közösségi-társadalmi beágyazódottság. A kizárólag kognitív követelmények már igen távol esnek a számonkéréstől.

Az egyes vizsgák a környezeti nevelési tartalmakat a tantárgyblokkokban vagy a tantárgyakban jelenítik meg. Külön kategóriát képviselnek a projektek, amelyeknek értékelése komplex módon történik. Az értékelés egyik kitüntetett irányzata az *akciókutatás*, amelyet elsősorban az OECD ENSI iskolák és tagországok követnek. Az OECD ENSI a környezeti nevelés értékelésekor kitér az országos politikai szintekre is, amennyiben kiterjedten készít úgynevezett nemzeti jelentéseket az egyes országok környezeti nevelésre irányuló politikai döntéseinek jellegzetességéről. Magyarországról e vonatkozásban 1995-ben készült el a nemzeti jelentés.

A MUVIN tapasztalatainak összegezése rendkívül intenzív munkaszakaszban zajlott. A tanácskozásra mintegy másfélszáz MUVIN-pedagógus és -szakértő jött el, akik posztereket, a növendékeik projektjeit reprezentáló kiállítást, általában angol nyelvű helyi kiadványokat és a projektek eredményeit bemutató brosrúkat hoztak magukkal. Az, hogy a MUVIN-mozgalom napjainkra igen sokszínűvé vált, az egyes nemzeti-kulturális különbségek megtartásának igyekezetével, az alkalmazott módszerek változatosságával magyarázható. A helyi projektek sokaságában mindenekelőtt a városi és a természeti környezetvédelmi akciók, a helyi területfejlesztések és más konfliktusforrások pedagógiai transzformációi jelennek meg.

A MUVIN-mozgalmat a *nemzetközi együttműködés* jellemzi, a sok száz iskola sok-sok pedagógusának összehangolt továbbképzése, amelyben az érintett országok egyetemei és pedagógusképző intézetei játszanak döntő szerepet. A lényegében kormányzati pénzforrásokból táplálkozó rendszert elektronikus információs hálózat köti össze Izlandtól Dániáig, Finnországtól Norvégiáig. A MUVIN-projekthez tartozás büszkeséggel tölti el az embert és méltóságot ad neki. A MUVIN-ban a hagyományos polgári értékek és az ökológiai kultúra ötvöződnek. A projektbe bekapcsolódott iskolák pedagógusai megtervezik a helyi folyamatokat, majd a megvalósítást követően részletes beszámolót írnak. Mindez elég sok „papírmunkával” jár, ami nem örvend valami nagy népszerűségnek. Ugyanakkor a MUVIN-tevékenység egyik hozama a sok-sok akciókutatás jellegű beszámoló, amely a környezeti nevelési és egyéb pedagógiai vizsgálódások valóságos kincseshányaja.

Az ökológiai életformák műhelyében finn, svéd, dél-afrikai és litván beszámolók hangzottak el. Az ökológiai életforma a fenntarthatóságra, a biodiverzitás megőrzésére, a harmónia és az egyensúly megteremtésére irányul. A beszámolóban nem az elvekről, hanem a gyakorlatról és annak korlátairól volt szó. Az előadók bemutattak néhány megvalósult ökológiai falut: a

hazai Gyűrűfűhöz hasonlítható a Dél-Afrika elhagyott és kiürült aranymezőinek helyén létesített közösségi település. Itt a bennszülötteknek környezetbarát agrártechnikát, fenntarthatóságot biztosító hulladék- és energiagazdálkodást tanítanak a szakértők.

A finn modellek elsősorban a hagyományokba kapaszkodást mutatják be. A régmúlt finn gazdálkodás, építézet, a hagyományos eszközök a tradicionális erdőszet és vadgazdálkodás mellett szó esett a népi konyha művészetéről és a szaunáról is. A szaunafürdés különleges hatással van az emberi kapcsolatokra, a konfliktuskezelési technikákra. Lélektani megfigyelések és vizsgálatok adatai bizonyítják, hogy a közösségi helyként működő szaunák kiváló alkalmat biztosítanak a társas kapcsolatokhoz. A szaunafürdő normálterápiás mechanizmusokkal segíti az emberek közötti megértést, a nemek másságának elfogadását, a nemzedékek közötti feszültségek csökkenését, és emellett még egészséges is.

A tanácskozás tapasztalatainak magyarországi hasznosíthatósága:

1. A MUVIN-modell tanulságos a Dunamenti országok környezeti nevelési együttműködésének kialakítása szempontjából.

2. Az észak-európai környezeti nevelés hangsúlyeltolódásait a hazai szakmai körök észre kell, hogy vegyék. Az európai környezeti nevelésben a társadalmi beágyazódottság, az állampolgári nevelés, a konfliktuskezelés, a társas technikák, a kognitív szerveződés sajátosságai fonto-

sabb problématerületek, mint a természettudományok, az ökológia vagy a környezetvédelem bármely műszaki-technikai kérdése. A magyarországi környezeti nevelésnek – elsősorban a pedagógusképzésben és a továbbképzésben – az ökológia felől a humánökológia felé, a természettudományoktól a társadalomtudományok irányába kell elmozdulniok. Ezt a mozgást mindenekelőtt a kutatásoknak és fejlesztéseknek kell kezdeményezniük.

3. Megállapodások születtek finn, svéd, dán, norvég és izlandi iskolákkal az

együttműködésről, közös kutatásokról, egy egyetemekkel történő, lehetséges közös akkreditációs folyamatról – elsősorban a környezeti nevelési PhD programok és más posztgraduális kurzusok terén.

4. Csopod Éva és jómagam számos magyarországi információval gazdagíthattuk a tanácskozást. Szorosabbra vontuk az OECD ENSI kapcsolatokat, hiszen közvetlen alkalmmal nyílt konzultálni Peter Posch úrral a magyarországi OECD ENSI együttműködés további távlatai-

ról és a szeptemberi konzultatív tanácskozásról.

5. Kialakítottuk egy lehetséges multikulturális kognitív kutatás hálózatát, melyben többen jelezték részvételi szándékukat. Kiepült a SZOKRATESZ program keretében létesíthető együttműködés hálózata is. Végül pedig jónéhány angol nyelvű kiadvány, kézirat, könyv kerül e tanácskozásnak köszönhetően Magyarországra.

Havas Péter

*Magyarországon
a pedagógusképzés éppen
most kezd megbirkózni
a környezeti nevelésre való
felkészítés hatalmas és
újszerű feladatával, melynek
tartalmi csomópontjai
a környezetszociológiai
áttekintés, a pedagógiai
transzformáció technikáinak
megismerése, a modern
tantervelmélet és értékelés
szempontjai, az ökológiai és
humánökológiai alapok
lerakása (ahol ez szükséges),
a globális, a multikulturális,
a fejlődésre és a jövőre
irányuló nevelési irányzatok
sajátosságainak
áttekintése.*